

Herczeg János - Staar Gyula

Európa és Cserhátszentiván

Beszélgetés Vekerdí Lászlóval

Csak hosszú rábeszélésre állt kötélnek. Mészáros Katalin az érdem, aki a fejébe vette, hogy a Magyar Televízióban portréfilmet készít egykori tanáráról, akitől oly sok emlékezetes előadást hallgathatott az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Vekerdí László, miután nem térhetett ki a szelid terror elől, két feltételt szabott: magáról nem akar beszélni, és mi legyünk a kérdezői. (Hála istennek maradéktalanul csak a második kikötése teljesült.)

Két forgatási napon beszélgettünk. Először a múlt év tavaszán a Természet Világa szerkesztőségében késő nyáron pedig külső helyszínen. Somlón szeretünk volna diskurálni, ahol Lacinak kis kertje van. Ettől mereven elzárkózott: "Túl személyes, nagyképűség lenne!"

Egy kis Cserhát-völgyi palócfalu, Cserhátszentiván mozdította el közös ügyünket a holtpontról. Fenntartások nélkül elfogadtuk helyszínnek.

A forgatási nap előtt kitartóan és vigasztalanul zuhogott az eső. Július 28-án reggel azonban ragyogó napsütésre ébredtünk. Mintha ez az eldugott szegény kis falucska, a táj is ünneplőben akarta volna köszönteni Vekerdí Lászlót. Mindez szemmel láthatóan rá is nagy hatással volt.

A cserhádi beszélgetés alapján készült az itt megjelenő interjú, a budapesti felvétel egyes részeinek felhasználásával pedig az Új Forrásban közreadott írás.

– *Orvosdiplomád van, de az erre utaló rövid jelzést gondosan elűntetted neved elől. Egyszerű könyvtárosnak tartod magad, s még azt is sikerült elintézned, hogy személyi igazolványodban a szakképzettségedre utaló sorba egy rövid szócska kerüljön: nincs. Miért tetted ezt? Valamikor, valakik, valamivel ennyire megbántottak?*

– Nem nekem kellett elintéznem. A rendőrségen elkérték a személyi igazolványomat, amelybe az volt beírva, hogy klinikai adjunktus. A rendőr megkérdezte: maga orvos volt? Mondom, igen. Adjunktus? Igen. Aztán most könyvtáros lett? Igen. Ez már sok volt neki: Na, apukám, ne csináljon itt rendőrviccet, ne nézzen engem hülyének! Ha valaki egyszer orvos volt, az nem megy el könyvtárosnak. Magyarázkodásra nem volt idő, meg nem is akartam, így aztán gyorsan beírta, hogy szakképzettsége nincs.

– *Két évtizede, a Magyar Rádióban meginduló Véges végtelen esszesorozatod tervében azt írtad, szeretnéd elemezni, miként született meg az európai műveltség.*

– Akkor, abban az elzártágban Európát leginkább könyvekből ismertem. Kijutni alig lehetett, a francia és az angol tudománytörténések könyveiben pedig Európa mesészerűnek látszott, a legszebb arcát mutatta. Ma már másként látom ezt is. Vegyes érzésekkel viseltetek Európa iránt. Európa s benne Magyarország ma egyre inkább Baka István gyönyörű versét, az "Üzenet Új-Huligániából"-t juttatja eszembe. Annak is az utolsó két sorát:

*"országunk ország még hazának árnék,
itt rég nem halni itt túlélni kell".*

Az első sorok is döbbenetesen igazak:

*"Itt minden egy hetes a forradalmak
és a szerelmek is eldobható
papírzsebkendő ez az ország
beléfűjják szerencsésebb hatalmak
a finnyás Európa minden mocskát
s lucskok az is mi még eladható"*

Ma ez jut az eszembe Európáról.

– *Nem vagy mindig ilyen hangulatban, ha Európáról van szó!*

– Ez nem hangulat kérdése. Baka István nemcsak szívbemarkolóan, hanem pontosan is fogalmaz. Az igazságot mindig a költő mondja ki, a tudós csak néha, véletlenül. Ez nem az az Európa, ami húsz évvel ezelőtt volt. Akkor nagyon összeszedte magát. A hidegháborúból, a szembenállásból következően önvédelmi helyzetbe kényszerült, így kénytelen volt a lehető legjobb oldalát mutatni felénk. Ma a gazdag, finnyás Európa belénk fűjja minden mocskát. Áll ez többé-kevésbé a multinacionális vállalatokra, áll arra a szellemi mocskokra, ami reklámokon, filmekben, könyveken keresztül ömlik ránk. Vannak persze kivételek, de ezek a szerencsés véletlenek és gyakran becsapások. Nagy késéssel kiadunk 15-20 évvel ezelőtti remek könyveket is, és azok a húsz évvel ezelőtti Európát közvetítik hozzánk, a jobbikat. Persze jó, hogy kiadják azokat, így azért van mit kiszűrnünk a lucskokból.

– *Mindnyájunkat bosszant, amikor azt szajkózzák, hogy Magyarországnak igyekeznie kell felzárkózni Európához. Ugyanakkor mit kellene tennünk?*

– Könnyű büszkén azt mondani, hogy nem kell nekünk Európához csatlakoznunk, mert mindig is ott voltunk. Azért, ha az ember hazajön mondjuk Olaszországból, azonnal látja, hogy mi nem ott vagyunk, ahol ők. Ezt nyugodtan beismerhetjük, hiszen ez a táj, ez a harangzó, ez a vidék a benne élő emberekkel semmivel sem alacsonyabbrendű az itáliaiánál. Mégis, valami más. Mindez persze nem azt jelenti, hogy nekünk valamiféle titokzatos identitástudatot kellene magunkba felépíteni és ápolgatni.

Németh László már 25-30 évvel ezelőtt megírta, hogy ha ma európaiak akarunk lenni – nem a hülye felzárkózni szót használta –, akkor ne a mai Európát utánozzuk, hanem a 10-15 évvel ezutáni. Látnunk kell azokat – trendeket, amelyek Európa jobbik felét

jellemzik, függetlenül attól, hogy felzárkózni akarunk-e vagy sem. Rezonálnunk kell a világ hangjaira. A rezonancia az elfogást, de egyszersmind önrzégést, belső átélést is jelent. Úgy kellene élnünk, olyan természetességgel, amilyen természetességgel ez a déli harangszó most megszólalt, és itt lebeg e kedves táj felett, itt szól nekünk, Cserhátszentivánon.

– *Amikor a Véges végtelen beszélgetésekben az európai városok kialakulásának szakaszait mutattad be, a rádió technikusai azt hitték, mai újságcikkekben kivágott részleteket olvasunk fel. A tudománytörténészek ugyanis a régi városok polgári létének ugyanazon problémáit fogalmazzák meg, amelyekkel ma is szembetaláljuk magunkat.*

– Kétféle ember van. A polgár meg az arisztokrata. A polgár szerző ember, az igazi arisztokrata a már megszerzett vagyonnal gazdálkodik értelmesen. Ezek a kategóriák összemosódva, egymást váltva egymásba átalakulva ismétlődnek a történelem során. Halász Gábor azt írta: "XV. század a XIX. század nyersebb és eredetibb kisöccse".

– *Az értelmiségi akkor kicsoda?*

– Nem tudom. Az értelmiségi, mint kategória, nem nagyon izgatott. Halász Gábor sem írt soha az értelmiségről. Oda tette a hangsúlyt, hogy a polgárlét legnagyobb erénye a szerzés. Ma is ez történik: szerezni, szerezni, minden áron! Nem egészen törvényes eszközökkel is. Engem nagyon nyomaszt a korrupció, csitulnia kell, mert ha nem, nagy bajoknak nézünk elébe. Ugyanakkor Fülep Lajos jár az eszemben, az öreg azt mondta: mit dühöngenek maguk azon, hogy milyen borzasztó ez a korrupció! Van annál még borzasztóbb is, a korrupció elleni harc. Nagyon nagy bölcsesség. A szerző ember ügyködésébe mindig belefér egy adag korrupció, egy adag csalás, de azután jönnie kell azoknak az arisztokratáknak, akik szellemileg is gazdálkodnak a megszerzett vagyonnal, mint a Mediciek vagy a sienai Kilencek. Azok az előjárók, akik Sienában megbízták Ambrogio Lorenzettit, hogy a Kilencek tanácstermében freskósorozaton mutassa be a jó és a rossz kormányzatot, nagyon jól tudták, hogy kivel és mit kell megfestetni.

Az én patrónusom most a tévé, hiszen ők veszik ezt a beszélgetésünket. Tetszik, nem tetszik, így van. Utálom a tévét, utálom a patrónusokat, utálom az értelmiségi szerepet, mégis belekényszerülök. Mit tegyek, az értelmiségi ilyen belekényszerített szolga, aki igyekszik ebben a szolgaságban viszonylag tisztességesnek maradni. Teljesen talán nem lehet. Kompromisszumokra kényszerülünk, folyton azt latolgatjuk, hogy mit miért érdemes még megadni ebben az egyezésben, mit szabad még feladni az önbecsülésből.

– *Említetted Sienát. Ott van a Rossz kormányzat falára festve ez a szöveg: "Mivel mindenki csak saját javát keresi, ebben az országban az igazság a zsarnokság alá vettetett, ezért hát ezen út mentén senki nem haladhat életéért való rettegés nélkül, mivel rablás az úr a városkapun innen és túl."*

Úgyhogy ezzel a szerzéssel bajok vannak!

– Persze, az arisztokraták óhatatlanul zsarnokká váltak. De az értelmiségiek figyelmeztették őket. Még Machiavelli is. Machiavelli egész életében arra figyelmeztetett, hogy na-na, szerző uraim, vigyázzunk! A szerzésnek bizonyos követelményei is vannak. Ismét csak Halász Gábort kell felidézni. A magyar viktoriánusokat. Klasszikus, tökéletes iskolapélda. Minden magyar politikusnak kötelező olvasmányává tenném. Mert abban arról van szó, hogy a szerzések folytán arisztokratává vált – nemesedett vagy züllött – nemzedék miként hallgat majd szükségszerűen az értelmiségiekre, az általa patronáltak figyelmeztetéseire. A gazdag Széchenyi István egyenesen értelmiségivé válik, már se nem arisztokrata, se szerző, se polgár, hanem értelmiségi, s mint értelmiségi politizál.

Az elképzelhetetlen, hogy egy értelmiségi építessen. Az értelmiségi építsen! Azt pedig, hogy mit valósítson meg, azt mondja el neki egy Sugerius apát. Mondják el neki a velencei kalmárok és bankárok a maguk álmát a Canal Grande-ról, vagy mint a sienai Kilencek, mondják el álmukat a Palazzo Publico-ról. El egészen addig, hogy a torony márpedig mindennél magasabbra emelkedjék. Lássá minden büdös nemes úr és lássa minden szerző is, és megértse, hogy vigyázzunk uraim, a Palazzo Publico mindenképp fölött áll! Ezt még a süketek is megértették. Azoknak, akik ebből sem értettek, azoknak megfestették Ambrogio Lorenzettivel a Jó Kormányzatot.

Kell az arisztokratává vált szerző réteg, amely tudja, hogy milyen épület illik tájhoz és időhöz. És meglehet, ez hülyeségnek hangzik, de alkalmazkodni kell a kommuna lelkéhez. Nem azt mondom, hogy a közös lélekhez, mert az félreérthető. A kommuna lelkéhez. Mert az olasz valóságban az a nagyszerű, hogy ott ma is él a kommuna. Hiszen még a maffia is azért olyan erős, mert benne, ha degeneráltnak, lesüllyedve is, de él a kommuna szelleme.

– *Van egy negyedik réteg, amely mindezekből kimarad. Róluk nem esett szó. Akiktől szereznek. Akik tartósan veszteségesek a társadalmi elszámolásban.*

– Ez az, amiről a történetírás mindmostanáig nem szívesen beszél. Ha beszél is, csupán politikai szempontok szerint teszi. Ebben a rétegben minden vezető és vezetésre aspiráló ideológia igyekszik megkeresni, és sajnos többnyire megtalálja a maga támaszát. Így volt ez már a késő-középkorban is. Ezt példázzák az angliai, méginkább a németországi parasztmozgalmak. A szegények lázadásából mindig egy tehetősebb réteg igyekszik politikai hasznot húzni. Gyönyörűen megírta ezt Sütő András Csillag a máglyán drámájában. Mert hát a Dózsa-parasztláadás mögött is megmutatható az értelmiségi és kispap-reteg, amelyik ezzel a lázadással a maga törekvéseit előrelendítette.

"Számon kívül maradtak..." fogalmazott Vörösmarty igazán és megrázóan "...lxion/Böszült vihártól úzótt kerekén/Örvény nyomorban végnélkül kerengők." A szegények hada voltaképpen ma is számon kívül marad. Mert ki veszi számba-szerbe azokat a nyomorultakat, akik minden reggel ottan téblábolnak a Városmajorban egy üveg szeszesital mellett. Most már párok is, mert a hajléktalan szerencsétlenek megtalálják egymást. Délben azután tömegével indulnak a 39-es busszal ebédelni a Máltai Szeretetszolgálatba. Nem öregek, egyre több 25-30 éves fiatal látni közöttük. Egy idő után már nem is fognak többé dolgozni, mert rájöttek, hogy a társadalom peremén így megélhetnek. E rétegnek megvan a maga kultúrája, s aki beletalál a szegénység szubkultúrájába, az akár élete végéig is megél abban. Ezt az életet sajnos a betegség, az alkohol, a téli fagy gyakran megrövidíti.

A segélyezés nem sokat segít. Arra jó – ezt különben már a középkorban tudták –, hogy fenntartsa és éltesse a szegénység kultúráját. A középkorban az egyháznak, a vallásos érületnek szüksége volt erre. Ott a szegénység kultúrájának megvolt a maga szerepe. Ki az ördögnek adták volna a hívek az alamizsnát, ha nincs ott az a sok szegény, akiket felsorakoztathatunk a templom elé, s akkor lehet adakozni. Más kérdés, hogy ebből az egyházi is nagyon jól megélt. De főként jól növekedett a városi gazdaság. Kialakította a szegénységpolitikáját, hogy legyen egy "szociális háló", amelybe nyugodt lelkiismerettel belelökheti azokat, akik feleslegessé váltak számára. A fejlődés dinamizmusa így volt biztosítható.

A középkorban a szegények népe az akkori világképbe beillő társadalmi réteg volt. A modern korban a szegénységnek nincs meg a funkciója. Korunkban a szegénység bűn, az egész társadalom bűne.

Mostanában kigyót-békát kiabálnak a NÉKOSZ-ra, melyet akkoriban belülről én is erősen kritizáltam, de minden hibájával együtt mégis lelkes híve voltam. Mindenesetre előttünk nem a hajléktalanok Városmajorja, nem a kukakereskedelem meg az emberkereskedelem Moszkva tere állott. Azóta akkorát fejlődött a világ – már ami a tudományt és a technikát illeti –, amit a legmerészebb fantáziával sem képzelünk, és ugyanakkor a szegénység-probléma újraéledt, és ma külső kezeléssel megoldhatatlan.

– *Akkor ez egy törvény érvényesülése? Vagy valamilyen nagyon rosszul csináltunk?*

– Tudomásul kell vennünk, hogy a szegények társadalma külön világ. Csak akkor tudunk vele bánni, ha ezt a társadalmat beemeljük a hazába. Nem az országba, hanem a hazába! Hiszen ez itt az ő hazájuk is, miként a cigányok hazája is. Ez lenne a politika feladata,

ezt kellene mielőbb megtennie, azután majd csatlakozhatunk az Európai Unióhoz.

A francia politika azért volt nagy, minden bajával együtt, el egészen a francia forradalomig, el egészen Robespierre-ig, el egészen a guillotine-ig, mert például Dél-Franciaországot egy-két emberöltő alatt gyönyörűen beemelték a francia hazába. (La Patrie!) Persze nem ment ez mindig könnyen nekik sem, hiszen az albigenseket azért megszorogatták, meg kiirtották. De azt a beemelést mintaszerűen tették, és csinálják máig. Ezzel jött létre az életformának az a nívója, amelyből hibontakozhatott egy autochton műveltség. Az az Európa, ami Franciaország, meg az az Európa, amik az itáliai városok, például Pisa! Nem a legszebb olasz város, nem is a régebbi korokból való, de ha ott megy az ember a ferde toronytól...

– *Galilei végülis dobálta a köveket a ferde toronyból, vagy nem dobálta?*

– Értem a kérdést: lépünk tovább. De az így él Galilei könyvében is azt próbáltam elmagyarázni, hogy akkortájt nem Galilei, a "haladó világnézet" és a pápa, a "maradi világnézet" harcáról volt szó, hanem éppen ennek az európai műveltségnek a sorsáról. Ezt érezte meg Galilei mindenkinél pontosabban. Ezért kezdte el a maga küzdelmét a kopernikánus világnézetért, félbehagyva a világhírrel kecsegtető mozgástanának teljes kidolgozását.

Galilei igazi nagy műve a mozgás tudományos megfogalmazásának első lépése. Óriási teljesítmény. Észrevette, nem a csillagokat nézve kell igazolni Kopernikusz elméletét, mert onnan még távcsővel sem szerezhető be a bizonyíték, csak tapasztalat és analógia. Ő pontosan érezte, hogy bizonyíték csak magáról a Földről jöhet, s annak egy Foucault-ingának kell lennie. S amikor már úgy vélte, hogy a mozgás tanával ezt a bizonyítást megadhatja, abban a pillanatban leállt, nem dolgozott tovább a mozgás tanán. Gondoljátok, hogy Galilei olyan agyalágyult volt, hogy nem vette észre, amit ma minden hülye jegyzetelő észrevesz és szemire hányja Galileinek: nahát, nem tudta, hogy a Föld forgása és a pályamozgása nem adható össze olyan módon, mint az ő téves árapály magyarázatában. Ezt ne látta volna Galilei? Csakhogy, abban a pillanatban, amikor rádöbrent, hogy megvan, kezében van valami földi bizonyítékféle arra, hogy a Föld igenis mozog, úgy döntött, nem szabad töltöni az időt azzal, hogy pontosabban kidolgozza. (Akkor biztosan megtalálta volna a hibáját.) Miért nem lehetett várni? Azért, mert érezte, a világkép összeurópai ügy! Ezért kezdte el sebtében kidolgozni a kopernikánus rendszer primitív változatát, mely valóban nem vette figyelembe Kepler ellipsziseit sem. De Galilei nem volt alvajáró, azt csak Koestler gondolja.

– *Nem tudsz kibújni a bőrödből. Évtizedek tapasztalatával és munkájával megírsz egy alapvető monográfiát, az így él Galilei-t. Ugyanakkor a könyved végén megszólaltatsz egy kis lélekkharangot. Akiért a harang szól az az Akadémiai Könyvtár – és mint tudjuk, mi magunk.*

– Remélem nem lesz lélekkharang. Mert az Akadémiai Könyvtár nem egy a sok között, az a Nemzeti Könyvtár szerves része. Szégyellem már ismételtetni, sokfelé elmondtam, de nem tehetek mást. Amikor Széchenyi Ferenc megalapította a Nemzeti Könyvtárat, az a gyűjtemény elsősorban hungarikákból állott. Magyar anyagot gyűjtött össze, és odaadta a Nemzeti Múzeumnak. Amikor fia, Széchenyi István 1825-ben megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát, nem utolsó sorban azzal a céllal tette, hogy apja nemes adományát az Akadémián keresztül teljes értékű nemzeti könyvtárrá fejlessze. Olyan könyvtárrá, amelyik nem egyszerűen a hungarikákat, hanem az ezzel összefüggő világirodalmat is gyűjti. Úgy mint a francia Bibliothèque Nationale. Nézzétek meg, milyen csodapalotát építettek nemzeti könyvtárunknak a Szajna partján a franciák! Ott együtt van a nemzeti könyvtermés és a világ könyvtermése. Fülep Lajos javasolta, ha már nagy pénzen fölviszik a Várba a Széchenyi Könyvtárat, akkor legalább egyesítsék az akadémiai gyűjteménnyel. Valószínűleg meg, ha 150 éves késéssel is, apa és fia nagy gondolata, a nemzeti könyvtár. Na, persze, nem valószínű meg. Most akkor miért kell tönkretenni a magyar Bibliothèque Nationale egyik felét?

– *Szerinted hogyan kellene tanítani iskoláinkban a tudománytörténetet, a kultúrtörténetet és a művelődéstörténetet?*

– Nem hiszek ilyen felosztásokban: művelődéstörténet, kultúrtörténet, tudománytörténet, technikatörténet, zenetörténet, művészettörténet. Ami engem igazán érdekel, az az aktuális jelen arca. Sokféle jelen van, létezik egy éppen aktuális jelenünk. Ha van egyáltalán értelme a nemzeti történetírásnak, akkor éppen az, hogy megmutassa az aktuális jelent. Mit csinált Halász Gábor, amikor a magyar viktoriánusokról írt? Látjátok, nem tudok elszakadni a nevémtől, ami nyilván nem véletlen. Halász Gábor úgy szépítette meg a múlt század második felének, a kiegyezés Magyarországnak a jelenét, hogy az a harmincas években iskolapélda lett. Egy tanmese, egy mintapélda arra, hogy milyen az, amikor az ország nehéz helyzetében összeszedi magát, s az alaptermészetükben önző emberek is miként tudják a közjó érdekében vezetni az országot. Németh László is akkor lett óriás, amikor a hatvanas években a Maculay-esszéjében meg az Irgalomban megmutatta azt a történelmet, amelyben felvázolta az aktuális magyar jelen egy lehetséges arcát.

Ez történik a Galilei-iparban is, ahogyan ma a Galileiről megjelent temérdek írást nevezik. A múlt megváltoztatása ott mintaszerűen történik. A történészek egymásnak ellentmondó téziseket fogalmaznak meg. Közben korunk értelmiségének fő kérdéseiről beszélnek: az értelmiségi eretnek legyen, vagy udvaronc? Mikor cselekszik helyesen, ha öntörvényűen viselkedik, vagy ha mai világunk kívánalmai szerint udvaroncként pályázik ide is, oda is, hogy megéljen?

Galilei azonban soha életében nem volt udvaronc. Nem volt eretnek sem. Az eretnekséget persze tág értelemben mondom, de ami a vallást illeti, hívő katolikus volt.

– *Hadd kérdezősködjünk kicsit felőled is. Téged gyakran hívnak előadni, úgy tudjuk a hatvanas évek végén egyetemen is tanítottál. Hangulatot teremteni tudó, jó előadó vagy. Ez családi örökség?*

– Apám is, anyám is tanár volt. Szegényeknek mérhetetlenül nehéz volt az életük. Apám sokáig a debreceni Református Kollégiumban tanított. Nagyon jó és lelkes tanár volt. Matematika-fizika szakos. Rengeteget tett az iskola fizikaszertáráért. Nem tudom elmesélni, hosszú történet lenne, hogy a végén milyen ocsmány módon elbántak vele tanár kollégái és maga a református egyház. Anyám a debreceni Dóczi Református Polgári Leányiskola igazgatónöje volt. Kétszer mentette meg az iskolát. Először a németek akarták kirabolni az iskolát, elvitték volna mindent. Nekik esett, szó szerint kiverte őket onnan. Azután bejöttek az oroszok, istállónak akarták használni az iskolát. Anyám saját kezűleg vezette ki onnan a lovakat. Székely asszony volt. Szegény parasztlányból, a maga erejéből sok-sok nehézség közepe lett tanár. A felszabadulás után odamentek hozzá, hogy lépjen be a pártba. Mondta, ő egyházi iskolában tanított, egyházi ember, nem akar belépni a pártba. Másnap kitétek az iskolából. Öregem Hajdúhadháza járt tanítani.

Én a debreceni Református Kollégiumban voltam diák. A nyilatkozók többsége el van ájulva az iskolájától, hogy mennyire szerette, milyen élményt volt, amit az adott neki. Talán illetlenség mondanom, de ez az igazság, nagyon utáltam oda járni. Néhány tanáron kívül, akiket nagyon szerettem, nincs más említésre méltó az iskolámról.

– *Akkor viszont igazán meg kellene említeni ezeket a neveket.*

– Az egyik Nagy Sándor tanár úr, aki a vallást tanította. Kettős doktorátusa volt, filozófiai és teológiai. Megírta a kollégium történetét. Nagyszerű ember volt Magyar Kálmán tanár úr is, a híres cigányprímás unokaöccse. Még egy tanár volt a Református Gimnáziumban, akiről örök emlékem maradt, Ványa János, bár ő engem nem tanított.

Volt egy erdőterület Debrecen határában, egy-egy részét a vákancsosok időnként tarra vágták, a tuskókat kitermelték, a területet újratelepítették. Ez volt a vákancsosok dolga, ott éltek 4-5 évig kis kunyhókban, amíg a facsemeték felnőttek. Ványa tanár úr több

osztályt kivitt oda, nézzük meg, hogyan élnek ezek az emberek. A város szívében laktunk, ismertem én a szegénységet, de olyant még nem láttam, amit ott, a vákáncsos telepen tapasztaltam. Olvassátok el Mocsár Gábor Debrecen című könyvét, abban pontosan leírja, kik voltak a vákáncsosok, milyen volt a vákáncsos élet. Ványa tanár úr máig ember maradt a szememben, ilyen tanár kevés volt. Ilyen hitvalló. Karácsony Sándor mondotta és tette, hogy az igazi tanár az tulajdonképpen professzor, a szó hitvalló értelmében. Az egyetemi tanártól el egészen az elemi iskolai tanítóiig. A sorrend nem véletlen. Így megy felfelé a skála. Mert az elemi iskolai tanító a legfontosabb professzor. Ő rakja le az alapokat.

Ma már pontosan tudom, hogy Ványa tanár úr és Magyarai Kálmán is hitvalló volt. Kisdíák voltam, amikor 1939-ben megjelent Németh László Kisebbségben könyve, melyet később a szerzője is több szempontból téves írásnak tartott. Magyarai tanár úr behozta az osztályba Szabó Dezsőnek az erről írt gyilkos kritikáját. Felolvasta a recenziót, és nem szólt semmit. Tudtuk, hogy ő cigány. A könyv szerint kisebbségi, "hígmagyar." Azt is tudtuk, hogy ő az iskola legjobb tanára, legmagyarabb tanára, egyedül ő mert szólni a katedráról az egész hitlerj ellen. Ő és egy másik ember, de az nem tanár volt, hanem püspök. Amikor 1933-ban Hitler hatalomra jutott, Baltazár püspök a zsidó rabbival végigjárta a gimnázium és a kollégium minden osztályát. Az igazgató is jött velük. Baltazár püspök a református vallásról beszélt, az Ószövetségről... Félelmetes alkat volt, nagy, hatalmas ember, impozáns mély hangja betöltötte a termet, a végén szinte kiabálva mondta: "Mi Ószövetségi vagyunk, és én a rabbi testvéremmel most kezét rázok. Aki pedig ezt a kézszorítást szét akarja vágni, az legyen átkozott!" Gyermekként bennem csak a dörgedelem maradt meg, azt nem tudtam, mire való. Na, persze hamarosan megértettem. Ők ketten voltak, akik szólni mertek a zsidótörvények ellen: Baltazár püspök és Magyarai matematikatanár.

Amikor az iskolámról van szó, én valahogy már csak ezekre emlékezem.

– *Az a kor, ami neked adatott, jó volt, vagy rossz? Segített vagy gátolt?*

– Ha újra születnék, nem születnék újra. Weöres Sándornak igaza volt, amikor azt írta már öregen és betegen, hogy "meghalni nem könnyű, nem élni könnyebb". De ha már az ember él, akkor szeretni kell az életet. Benedek István ebben talán a legnagyobb példaképem, sokunké lehetne, ő nagyon szeretett élni. Még a halálának az időzítése is azt mutatja, hogy mennyire szeretett élni. Velencében, kedvenc helyén a Saint Giovanni templom előtti téren ült Colleoni lovasszobránál. (Az a pasas meg sem érdemli, hogy ilyen szép szobra legyen!) Éppen itta a feketéjét, mikor átlebbent a halálba. Benedek István nekem sokat jelentett. A hetvenes évek közepétől, végétől hetenként, később havonta összejöttünk nála néhányan. Na, de ezt sokkal jobban megírta nálam Birtalan Győző a Memoár orvosokról és történésekről könyvében.

– *Állítólag ott mondtad Antallnak, hogy belőled még miniszterelnök lesz, Jóska!*

– Nem így mondtam. Hanem úgy, hogy "ha én valakit egyáltalán miniszterelnökként elviselnék, az te lennél, Jóska. Neked kéne miniszterelnöknek lenned".

– *Ez mikor volt?*

– A nyolcvanas évek elején, közepén. Nagyszerű ember volt Antall Jóska, Benedek István jó barátja, és ezeknek a találkozásoknak a lelke. Mindig pontos politikai körképet adott Európa aktuális állásáról, benne Magyarországról. Élvezetesen és nagyon okosan. Ahogyan beszélt, abból látszott, hogy vérbeli politikus. A maga szerény posztján – az Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár főigazgató-helyettese, később főigazgatója volt – alkalma nyílt kipróbálni, miként kell politizálni az emberekkel. Ez a méret valószínűleg kárára is volt, mert egy ország egészen más, mint egy múzeum és könyvtár. Azok az értékelések azonban, melyek során Benedek Istvánnal kibontotta előttünk a politikai helyzetadat változásait, azok mintaszerűek voltak. Azért éreztem úgy, ilyen ember talán meg tudná mondani, miként érhető el az, hogy ne csak országnak ország legyen, hanem hazá is Magyarország.

– *Visszaértünk a kiinduló vershez, de előkészítettünk egy másikat is: Pilinszky János Különbség című versét.*

– Ide illik, mert kicsit magyarázat is arra, hogy annyi sok kezdés, annyi sok jó szándék, annyi nekiindulás ellenére miért nem tudunk mi hazaként előrébb lépni, és miért maradunk állandóan csak ország. Most, itt, ebben a kedves tájban, közöttetek, lehet, hogy csak egy vénember elérékenyülése, de úgy érzem, mi ezt nem tudjuk, ezt a verset nem tudjuk, nem értjük elég mélyen.

Mi mindig túlságosan a különbségre nézünk. Én is. Én is hajlamos vagyok az elhamarkodott, gyors ítélezésekre. Ami kívülről annak látszik, Gyuszi ki is mondta, mintha folyton ellenzékben lennék, mindig kötözködnék. Pedig nem így van. Csak hát én sem ismerem fel mindig a különbséget. Mert úgy látszik, ehhez olyan alázatos és vallásos léleknek kell lenni, mint amilyen Pilinszky volt és hozzáteszem, amilyen Galilei volt. Ők tudták, mi a különbség. Mi nem.

Különbség

*Egy százlábú s egy flamingó között,
Villanyszék és nászágy között,
Egy pórus krátere meg egy
Tündöklő homlok ragyogása közt:
semmi különbség. Különbség csak egy van,
ha azt mondják: "én jó vagyok",
vagy – ami ritka – azt mondják: "te jó vagy",
de ez is olyan különbség csupán,
amire Isten azt mondja magában:
mindkettő ugyanaz.*